

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΖΑΝ ΝΤ' ΑΡΚ,
2 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2009
ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΝΘΟΥΛΑ ΔΑΝΙΗΛ
ΔΡ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ -ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ- ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Οι απόηχοι του δημοτικού τραγουδιού στη μοντέρνα ποίηση

Το δημοτικό τραγούδι είναι καλλιτέχνημα σημαντικό, αλλά παρωχημένο. Οι εποχές που το καλλιέργησαν πέρασαν και οι συνθήκες που το εξέθρεψαν άλλαξαν. Κι όμως, όσο κι αν οι εποχές μας το έχουν απωθήσει στα αρχεία της καλλιτεχνικής ιστορίας, αυτό βρίσκεται πανταχού παρόν, άλλοτε ως ήχος, άλλοτε ως στίχος κι άλλοτε ως κίνηση. Μια μικρή περιδιάβαση στη νεοελληνική παραγωγή, ποιήματος, αλλά και τραγουδιού, θα αποδείξει την αφανή του παρουσία στη μοντέρνα ποίηση, αλλά και στην ευρύτερη καθημερινή μας, καλλιτεχνική ζωή.

Από τους μοντέρνους μας ποιητές και, χωρίς αξιολογική σειρά, ο Οδυσσέας Ελύτης αξιοποιεί την παράδοση στην ποίησή του και αυτό είναι εμφανές σε πάρα πολλές συνθέσεις. Παίρνω για παράδειγμα το ποίημα «Του Μικρού Βοριά» από την ενότητα «Μικρές Κυκλάδες» της συλλογής *Τα Ρω του έρωτα*.

*Του μικρού Βοριά παράγγειλα / να 'ναι καλό παιδάκι
Μη μου χτυπάει πορτόφυλλα / και στο παραθυράκι*

*Γιατί στο σπίτι π' αγρυπνώ / η αγάπη μου πεθαίνει
Και μες στα δάκρυα την κοιτώ / που μόλις ανασαίνει*

*Με πιάνει το παράπονο / γιατί στον κόσμο αυτόνα
Τα καλοκαίρια τα 'χασα / κι έφτασα στο χειμώνα*

*Σαν το καράβι που άνοιξε / τ' άρμενα κι αλαργεύει
Θωρώ να χάνονται οι στεριές / κι ο κόσμος λιγοστεύει*

*Γεια σας περβόλια γεια σας ρεματιές / γεια σας φιλιά και γεια σας αγκαλιές
Γεια σας οι κάβοι κι οι ξανθοί γιαλοί / γεια σας οι όρκοι οι παντοτινοί.*

Το τραγούδι αυτό του Ελύτη, μας θυμίζει, φυσικά, την παραλογή «Του Κυρ Βοριά», που, όπως μας πληροφορεί ο Νικόλαος Πολίτης, ήταν μοιρολόι και λεγόταν στα μνημόσυνα των ναυαγών.

Διαβάζουμε το δημοτικό τραγούδι:

*Ο Κυρ Βοριάς παράγγειλε νούλω των караβιόνε
«Καράβια π' αρμενίζετε, κάτεργα που κινάτε,
εμπάτε στα λιμάνια σας, γιατί θε να φυσήξω,
ν' ασπρίσω κάμπους και βουνά, να κρυώσω κρύαις βρυσούλαις,
κι όσα βρω μεσοπέλαγος, στεριάς θε να τα ρήξω.»
Κι όσα καράβια τ' άκουσαν, όλα λιμάνι πιάνουν,
Του κυρ Αντριά το κάτεργο μέσα βαθιά αρμενίζει.
«Δε σε φοβάμαι, κυρ Βοριά, φυσήσης δε φυσήσης
τι έχω καράβι από καρυά και τα κουπιά πυξάρι,
έχω κι αντέναις προύτζιναις κι ατσάλενα κατάρτια,
έχω πανιά μεταξωτά, της Προύσας το μετάξι,
έχω και караβόσκοινα από ζανθής μαλλάκια*

έχω, έχω, έχω, ο κατάλογος, από τον οποίο αντλεί ο Αντριάς τη σιγουριά του, είναι μακρύς, αλλά ο συνετός δεν τα βάζει με τον καιρό, ο Αντριάς όμως δεν είναι συνετός και θα πληρώσει ακριβά την αλαζονεία του, έτσι:

*Ώστε να ειπή, να καλοειπή, να καλοκουβεντιάση,
βαριά φουρτούνα πλάκωσε και το τιμόνι τρίζει,
ασπρογιαλίζει η θάλασσα, σουρίζουν τα κατάρτια,
σκώνονται κύματα βουνά, χορεύει το καράβι,
σπηλιάδα του ρθε από τη μια, σπηλιάδα από την άλλη,
σπηλιάδα από τα πλάγια του κ' εξεσανίδωσε το.
Γιόμισε η θάλασσα πανιά, το κύμα παληκάρια,
Και το μικρό ναυτόπουλο σαράντα μίλια πάει...*

Και έτσι ο Αντριάς, με την ισχυρογνωμοσύνη του, **και** το καράβι του έχασε **και** το ναυτόπουλο, **κι** όλο το τσούρμο του έπνιξε. Την υπεροπτική συμπεριφορά και τιμωρία του Αντριά ξαναβρίσκουμε στον κυβερνήτη ενός αμερικάνικου πολεμικού πλοίου, στη Ρόδο, όπως μας την αφηγείται ο Νίκος Κάσδαγλης στη *Σοροκάδα*. Ο Αμερικάνος, δηλαδή, ενώ ειδοποιήθηκε από τον ντόπιο λιμενάρχη να φυλαχτεί γιατί έρχεται σοροκάδα, κούνησε τους ώμους του περιφρονητικά, γιατί «αλίμονο αν άλλαζαν αραξοβόλι τ' αμερικάνικα πολεμικά με την κουβέντα ενός ντόπιου λιμενάρχη» και το αποτέλεσμα ήταν να καταλήξει το πολεμικό του στον πάτο της θάλασσας «παλιές λαμαρίνες και κομμάτια καλώδια».

Για να ξαναγυρίσουμε στους Βοριάδες, ο «Μικρός Βοριάς» του Ελύτη, συγγενεύει με τον «Κυρ Βοριά», της παραλογής, και ελάχιστα παραλλάσσει. Πρώτον ως προς τον τίτλο: ο ένας είναι «Κυρ Βοριάς», αυταρχικός, υπεροπτικός και τιμωρός, ο άλλος είναι «Μικρός Βοριάς», βοριαδάκι, που συμπεριφέρεται σαν άτακτο παιδάκι (όπως είναι και τα άλλα αγοράκια του Ελύτη, «τα μικρά χαμίνια του καβάλα στα δελφίνια

του»). Ο Κυρ Βοριάς, είναι ο ίδιος αφηγητής, παραγγέλλει στους ναυτικούς, προστάζει, απειλεί, αναποδογυρίζει πλοία και πνίγει ανθρώπους. Ο Μικρός Βοριάς, δεν λέει τίποτα, ακούει μόνο συμβουλές, ότι πρέπει «να 'ναι καλό παιδάκι», να μην παίζει με τα πορτόφυλλα και το παραθυράκι και να μην κάνει θόρυβο. Δεν είναι υπεύθυνος για το θάνατο που επίκειται. Αυτός, ο θάνατος, έρχεται αυτόκλητος. Ο αφηγητής του ποιήματος αγωνιά και, μάλιστα, περνάει από τη θέση του παρατηρητή, που βλέπει την αγάπη του να πεθαίνει, στη θέση του πάσχοντος, που βλέπει τον κόσμο να «αλαργεύει» και τον αποχαιρετά. Αποχαιρετά τη γη, περβόλια και ρεματιές, κάβους και ξανθούς γιαλούς, αποχαιρετά και τις αγάπες, φιλιά, αγκαλιές και όρκους παντοτινούς. Τίποτα δεν είναι παντοτινό σ' αυτή τη ζωή. Και στο σημείο αυτό, το ποίημα του Ελύτη μας θυμίζει το τραγούδι του Ζαλόγγου: «Έχε γεια, καημένε κόσμε, έχε γεια, γλυκιά ζωή». Ο βίαιος Κυρ Βοριάς, λοιπόν, φέρνει τον θάνατο στους αλαζόνες, ο Μικρός Βοριάς, απλώς χτυπά την πόρτα για να ειδοποιήσει ότι έρχεται, τον προαναγγέλλει.

Γενικά οι άνεμοι στον Ελύτη, είναι «σημάντορες», δηλαδή φέρνουν σήματα –μηνύματα, «ιερουργούνε», «σηκώνουν το πέλαγος σαν Θεοτόκο», έχουν θετικό ρόλο. Υπάρχει, βέβαια, κι ένας άλλος, ο «Άνεμος Πρώτος» από τη συλλογή *Ο ήλιος ο ηλιάτορας*, ο οποίος προβάλλει το εγώ του και επιδεικνύει συμπεριφορά ανάλογη με εκείνη του Κυρ Βοριά της παραλογής:

*Θέλω καράβια σπρώχνω θέλω σταματώ
Τα δυο βουνά χωρίζω και τα περπατώ*

Από αυτά τα παραδείγματα, δημοτικά και μοντέρνα, προκύπτει ότι ο δεσμός του ανθρώπου με τη φύση είναι στενός, ο άνθρωπος και η φύση βρίσκονται σε συνεχή ανταπόκριση και μάλιστα, σε σχέση ισορροπίας. «Στην ποίηση των ανατολικών λαών ο άνθρωπος “συντρίβεται” κάτω από την κυρίαρχη παρουσία του φυσικού στοιχείου» ενώ «στην νεώτερη δυτική κουλτούρα ο άνθρωπος εμφανίζεται αντίπαλος και κατακτητής». «Στην ελληνική μεσογειακή αίσθηση ...προσδιορίζεται ως σχέση ισορροπίας και αρμονίας»¹. Η φύση ανθρωποποιείται, αποκτά κοινωνική συμπεριφορά, ανθρώπινο ήθος, χαρίζεται στον άνθρωπο ή τον παιδεύει και τον τιμωρεί.

*

¹ Ερατοσθένης Καψωμένος, *Δημοτικό τραγούδι, μια διαφορετική προσέγγιση*, εκδ. Αρσενίδης, Αθήνα 1990, σελ. 45.

Ο Γιάννης Ρίτσος έχει επίσης αξιοποιήσει αρκετά το δημοτικό μας τραγούδι στο έργο του και, ειδικά, στα *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*, όπως θα δούμε, από τα οποία τα 16 τα έγραψε σε μια μέρα, στο Παρθένι της Λέρου, όταν πήρε μήνυμα του Μίκη Θεοδωράκη ότι ήθελε κάτι δικό του ανέκδοτο. Στα Λιανοτράγουδα, λοιπόν, η επίδραση είναι εμφανέστατη και στη μορφή και στο περιεχόμενο, αφού ακολουθούν και το βήμα και τη λέξη των παραδοσιακών. Στα ποιήματα αυτά, που χαρακτηριστικό τους είναι η λιτότητα, και πρέπει να δώσουν **τα πάντα** με συντομία, κυριαρχεί η περιγραφή της φύσης, ο έπαινος της λεβεντιάς, τα βάσανα του λαού, τα έργα της ειρήνης, τα πάθη και τα παθήματα, θέματα που συναντάμε τόσο στα παραδοσιακά τραγούδια, όσο και στου Ρίτσου. Πασίγνωστα είναι το Νο 2 «Κουβέντα με ένα λουλούδι» (*Κυκλάμινο, κυκλάμινο στου βράχου τη σχισμάδα*), το Νο 11 «Το κυκλάμινο» (*Μικρό πουλί τριανταφυλλί δεμένο με κλωστήσα*), το Νο 15 «Εδώ το φως» (*Σε τούτα εδώ τα μάρμαρα κακιά σκουριά δεν πιάνει*), το Νο 18 «Τη Ρωμοσύνη μην την κλαις».

Από τα υπόλοιπα θα αναφερθώ στο Νο 1, «Αναβάφτιση», γιατί στο λιανοτράγουδο αυτό υπάρχει κάτι πολύ παραπάνω από την περιγραφή και το πάθος:

*Λόγια φτωχά βαφτίζονται στην πίκρα και στο κλάϊμα,
βγάζουν φτερά και πέτονται – πουλιά και κελαϊδάνε,*

*Και κειος ο λόγος ο κρυφός - της λευτεριάς ο λόγος,
αντίς φτερά βγάζει σπαθιά και σκίζει τους αγέρες.*

Στην πρώτη στροφή δεν μπορεί ο νους μας να μην σκεφτεί την Φραγκογιαννού -τη Φόνισσα- του Παπαδιαμάντη, που «έκανε τα πάθη της τραγούδια». Όπως άλλωστε και οι κλέφτες κι οι αρματολοί. Στους παραπάνω στίχους, όπως δηλώνει και ο τίτλος- «Αναβάφτιση» - ο λόγος μετουσιώνεται. Τα φτωχά λόγια, βαφτισμένα στην πίκρα και στο κλάϊμα βγάζουν φτερά και πετούν, έπεια πτερόεντα, γίνονται πουλιά και κελαηδούν, τραγούδι, ας πούμε. Ο «κρυφός λόγος» όμως, της λευτεριάς, παραπέμπει στους Φιλικούς και βγάζει σπαθιά.

Και στα δυο επίπεδα αναδεικνύεται η μετουσίωση του λόγου, η αναβάφτισή του σε καλλιτεχνική δημιουργία, σε τραγούδι, όταν ο καημός είναι προσωπικός, και σε αγώνα για τη λευτεριά, όταν είναι εθνικός.

Το Νο 9 «Συλλείτουργο», με την εικόνα του μας μεταφέρει στα χρόνια του '21 και στις συνελεύσεις που έκαναν οι οπλαρχηγοί κάτω από τα δέντρα, για να πάρουν αποφάσεις. Το θέμα, βεβαίως, αναφέρεται στους αγωνιστές όλων των εποχών και δεν ξεχνάμε ότι ο Ρίτσος γράφει εξόριστος στα χρόνια της δικτατορίας:

*Κάτου απ' τις λεύκες συντροφιά πουλιά και καπετάνιοι
συλλειτουργο αρχινίσανε με τον καινούριο Μάη.*

*Τα φύλλα φέγγουνε κεριά στ' αλώνι της πατρίδας
κ' ένας αητός από ψηλά διαβάζει το Βαγγέλιο*

Ο ποιητής δεν βλέπει μόνο οπλαρχηγούς, που κάθονται απλώς και παίρνουν αποφάσεις, αλλά βλέπει συλλειτουργούς – «ιερείς και πουλιά τραγουδούν το χαίρε»- θα έλεγε ο Ελύτης. Ο Ρίτσος μεταμορφώνει, δηλαδή, τη φύση, την αγιοποιεί, τη συμπαρατάσσει στον αγώνα. Βλέπει τα φύλλα της κεριά που φέγγουν. Τη γη αλώνι, όπου λαμβάνει χώρα ο αγώνας μέχρι θανάτου (θυμίζω ανάλογα: Διγενής Ακρίτας, Ελεύθεροι Πολιορκημένοι του Σολωμού, Σικελιανός). Κορυφαίος στην εικόνα του λιανοτράγουδου είναι ο «αητός» που «διαβάζει το Βαγγέλιο», ο οποίος πέρα από τη λεβεντιά και την περηφάνια, που συμβολίζει, μας θυμίζει τον αετό του Δία, αλλά και τον αρχάγγελο – αγγελιοφόρο του Θεού, εγγυητή της ελευθερίας, ο οποίος και μόνο με την παρουσία του δείχνει να επιβεβαιώνει αυτό που έλεγε ο Κολοκοτρώνης, ότι για την ελευθερία της Ελλάδας ο Θεός έβαλε την υπογραφή του και δεν την παίρνει πίσω.

Το θέμα εξελίσσεται περαιτέρω στο Νο 14, «Το Επιτύμβιο»:

*Το παλληκάρι πούπεσε μ' ορθή την κεφαλή του
δεν το σκεπάζει η γης ογρή, σκουλήκι δεν τ' αγγίζει -*

*Φτερό στη ράχη του ο σταυρός κι όλο χυμάει τ' αψηλό
και σμίγει τους τρανούς αητούς και τους χρυσούς αγγέλους.*

Σε τέσσερις στίχους, ο ποιητής πυκνώνει ένα πολύ σοβαρό επεισόδιο και, αξιοποιώντας αρμονικά την αρχαία παράδοση και τη χριστιανική, συνθέτει τον έπαινο του νεκρού παλικαριού. Με λίγα λόγια και ύφος λιτό, μεταφέρει το δρώμενο, από την υγρή γη με τα σκουλήκια, στον καθαρό ουρανό. Η βαρύτητα χάνεται, το σώμα πετάει, ο θάνατος καταργείται, η ζωή προεκτείνεται. Η φθαρτή ύλη εξαυλώνεται, μετουσιώνεται σε πολύτιμο μέταλλο. Μετουσιώνεται, επίσης, το πάθος σε δόξα, ο σταυρός σε φτερό, το παλικάρι σε αετό, άγγελο και Χριστό. Ακυρώνεται το κακό του θανάτου και μετατρέπεται σε φως. Ιδιαίτερη σημασία έχει το ρήμα «σμίγει» το οποίο δηλώνει το θαύμα της μετουσίωσης του παλικαριού και την μεταμόρφωσή του σε χρυσό άγγελο. Τη θέωσή του, δηλαδή.

Οι μεταμορφώσεις είναι στοιχείο της αρχαίας παράδοσης, καθώς και η ανάληψη του ήρωα μέσα στο φως. Είναι όμως και της χριστιανικής. Η παρουσία των αγγέλων επίσης. Έτσι έχουμε μια σύζευξη στοιχείων τα οποία, αν και έρχονται από διαφορετικές εποχές και ιδεολογίες, ωστόσο, συνδέονται αρμονικά, φαινόμενο συχνό στην ποίηση του Ρίτσου.

Τα λιανοτράγουδα του Ρίτσου μελοποίησε ο Μίκης Θεοδωράκης, όπως είπαμε, μερικά από τα παραδοσιακά λιανοτράγουδα μελοποίησε ο Μάνος Χατζιδάκις και περιλαμβάνονται στον *Μεγάλο Ερωτικό*.

*

Ένας άλλος μοντέρνος ποιητής, ο Νίκος Εγγονόπουλος έχει, επίσης, αξιοποιήσει το δημοτικό τραγούδι στην ποίησή του, αλλά και στη ζωγραφική του. Στο ποίημα «Ένα οργισμένο ποίημα της κατοχής», από τη συλλογή *Η Κοιλιάδα με τους Ροδώνες*, ακολουθεί πιστά τους κανόνες του δημοτικού τραγουδιού, προβάλλει τις αρετές και τα βάσανα των Ελλήνων αγωνιστών και, όπως ο λαϊκός τραγουδιστής υμνεί τον αγώνα των κλεφτών και αρματολών, έτσι κι αυτός υμνεί τους αγωνιστές της Αντίστασης.

*Οι Κούροι που ορθώνονταν στα ελληνικά ακρογιαλίες
Μην πείτε πως αφήσανε τούτο τον έρμο τόπο
Αυτή η γης, η μαύρη γης, η χιλιοπικραμένη,
Ποτέ της δεν σταμάτησε να βγάξη παλληκάρια.
Κι αν χύνουμε τα δάκρυα, κλαίγουμε το χαμό τους,
Και η χαρά μας είν' τρανή που είχαμε τέτοι' αδέρφια.
Ποιος θε να κλάψη το χαμό τόσων παλληκαριώνε;
Εγώ θα κλάψω και θα πω το τι άξιζε ο καθένας.
Αλλ' όμως τώρα τραγουδώ το Μήτσο Αστερίου,
Που είταν αιτός της Ρούμελης, πύργος στην Αταλάντη,²
Του Δίκιου και της Λευτεριάς τ' άξιο το παλληκάρι.
Μεγάλη ωσάν τα βουνά είτανε η καρδιά του,
Κι η σκέψη του είταν ψηλή ωσάν τα κυπαρίσσια.*

² Βλ. Νικολάου Πολίτη, *Δημοτικά Τραγούδια, Εκλογαί*, Νο 24: «Ένας αιτός περήφανος, ένας αιτός λεβέντης/ από την περηφάνεια του κι από τη λεβεντιά του, /δεν πάει τα κατώμερα να καλοξεχειμωνιάσει».

*Εργάτες ρίχτε τα σφυριά, ρίχτε τα εργαλεία,
Και με τα χέρια λεύτερα μουντζώστε τους φασίστες.
Οι άτιμοι ωμόσανε, στη νύχτα που τους ζώνει,
Τον κόσμο να σκλαβώσουνε, ν' απλώσουν τα σκοτάδια.
Και τώρα σφίχτε τις γροθιές, ψηλά σηκώσετέ τες,
Όλοι μαζί να ψάλλουμε της Εργατιάς τη Νίκη:
Και να ο Μήτσος έρχεται, πάνω στη γης βαδίζει.
Το πρόσωπό του είν' χλωμό, έχει πικρό τ' αχείλι,
Όμως πάντα στα μάτια του η καλωσύνη λάμπει.
Αυτός που μόνο Πίστεψε, που είταν όλος Αγάπη,
Για δέστε πώς μας έτεινε τα ματωμένα χέρια,
Στα ξεσκισμένα στήθεια του απάνω να μας σφίζη.*

*Στον τοίχο που τον έσουρναν, τυφλό, ναν τον σκοτώσουν,
Στο μέρος όπου ακούμπησε το ευγενικό κορμί του,
Οι πέτρες δάκρια στάζουνε και σκούζουν στοιχειωμένες.
Κι ένας αετός, ρωμηός αετός, όλο εκεί πετάει,
Και των φτερών του τη σκιά ρίχτει στο μαύρο τόπο,
Κι όλο βογγά, ζερνά χολή, και όλο βλαστημάει.*

Παρακολουθώντας το ποίημα, αντιλαμβανόμαστε ευθύς εξ αρχής το σκοπό και το στόχο του ποιητή που συνέθεσε το ποίημα αυτό. Το συνέθεσε, λοιπόν, κατόπιν παρακλήσεως «φίλου», που του ζήτησε μερικά «ποιήματα “επίκαιρα”», όχι ακαταλαβίστικα (;) που να θυμίζουν και δημοτικό τραγούδι». Την πληροφορία μας τη δίνει ο ίδιος ο ποιητής³. Και με αυτό το ποίημα έδωσε, νομίζω, την απάντηση στο ερώτημα που

³ Βλ. Νίκου Εγγονόπουλου, *Στην Κοιλιάδα με τους Ροδώνες*, σελ. 222-223, Σημείωση σελίδας 134.

* Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης/ από την περηφάνεια του κι από τη λεβεντιά του,/ δεν πάει τα κατώμερα να καλοξεχειμωνιάσει

απασχολούσε και τον Γιώργο Σεφέρη, ποια στάση, δηλαδή, πρέπει να κρατήσει «ο πνευματικός εργάτης απέναντι στους θρησκευτικούς φανατισμούς που είχαν εξαπολύσει οι πολιτικές ορθοδοξίες του καιρού»⁴. Το βέβαιο είναι ότι το ποίημα αυτό δεν αποτελεί δείγμα εγγονοπουλικής γραφής. Όμως, διευρύνει το δείγμα «ελληνικότητας» (που ήταν ζητούμενο από τη γενιά του τριάντα), προσθέτοντας μια πιο έντονη πινελιά στο ποιητικό του πορτρέτο, όπως έντονη είναι και η ζωγραφική πινελιά του.

«Το οργισμένο ποίημα της κατοχής» συντίθεται με τα υλικά και τους τρόπους του δημοτικού τραγουδιού. Ο Εγγονόπουλος αξιοποιεί το μέτρο, το ρυθμό τον δεκαπεντασύλλαβο, το άσκοπο ερώτημα και την άμεση απάντηση, τον έπαινο του παλικαριού και, στο πρόσωπό του, τον έπαινο ολόκληρου του αγωνιζόμενου λαού. Αξιοποιεί, επίσης, και το αίσθημα της οργής, το οποίο είναι ικανό να κρατήσει τη φλόγα της ψυχής αναμμένη, η οποία, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι απαραίτητη για την αντίσταση. Και γι' αυτό, καθόλου δεν ξενίζουν, αντίθετα τονώνουν το αίσθημα για απόδοση δικαιοσύνης, οι «αντιποιητικές» λέξεις «μουντζώστε», «σκούζουν», «ξερνά», «βλαστημάει». Έτσι, ο Μήτσος Αστερίου, με το μαρτύριό του, μπαίνει στην πινακοθήκη των ηρώων και μαρτύρων που έχυσαν το αίμα τους για την πατρίδα.

Ο Μήτσος Αστερίου, είπαμε, δεν αποτελεί δείγμα εγγονοπουλικής. Ο Νοτιοαμερικανός Σίμων Μπολιβάρ, όμως, αποτελεί. Και είναι και ο διασημότερος ήρωας του Εγγονόπουλου. Το ποίημα, ως γνωστόν, γράφτηκε το χειμώνα του 1943, κυκλοφορούσε από χέρι σε χέρι και διαβαζόταν σε αντιστασιακές συγκεντρώσεις. Ο Εγγονόπουλος επεξεργάζεται το ποιητικό πορτρέτο του ήρωά του σαν ζωγράφος ή καλύτερα σαν γλύπτης, με τα υλικά του δημοτικού τραγουδιού και τις παράτολμες συσχετίσεις του υπερρεαλισμού. Ζωγραφίζει, σκαλίζει και λέει:

*Μ' ένα σκληρό λιθάρι χαράζω τ' όνομά σου πάνω στην
πέτρα, νάρχονται αργότερα οι άνθρωποι να
προσκυνούν*

Τινάζονται σπίθες καθώς χαράζω – έτσι ήτανε, λεν ο

Μπολιβάρ – και παρακολουθώ

Το χέρι μου καθώς γράφει, λαμπρό μέσα στον ήλιο.

⁴ Γιώργος Σεφέρης, *Δοκιμές*, τόμ. Α', «Η Τέχνη και η Εποχή», εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1981, σελ. 264.

Διπλή είναι η κρυπτομνησία του δημοτικού τραγουδιού στο απόσπασμα αυτό. Το σκληρό λιθάρι μας θυμίζει το νησιώτικο τραγούδι «*Μ' ένα βότσαλο στο βράχο/ γράφω τ' όνομά σου γράφω*», ενώ ο στίχος «*νάρχονται αργότερα οι ανθρώποι να προσκυνούν*» είναι ολοφάνερο ότι παραπέμπει στο τραγούδι του Κλέφτη οποίος αφήνοντας τις παραγγελίες του στα παλικάρια του, ανάμεσα στα άλλα ζητά, να φυτέψουν στον τάφο του, κυπαρίσσι

Νάρχονται τα κλεφτόπουλα τ' άρματα να κρεμάνε

Τα εργαλεία με τα οποία επιμελείται ο Εγγονόπουλος το πορτρέτο του Μπολιβάρ είναι το «σκληρό λιθάρι» και η «πέτρα», χαρακτηριστικά του ελληνικού τοπίου. Το ρήμα «χαράζω» (δύο φορές), καθιστά την ενέργειά του ανεξίτηλη, οι «σπίθες» που «τινάζονται» τη διακτινίζουν στο σύμπαν (θυμίζω τον Κάλβο, όταν φωνάζει το όνομα του «Κανάρη!») και, τέλος, η άμεση αντίδραση στο δημιουργό «το χέρι μου γράφει λαμπρό μέσα στον ήλιο». Πρόκειται για κοσμοϊστορικό γεγονός (όπως όταν έπαιρνε ο Μωϋσής τους Νόμους από το Θεό).

Δεν μας φτάνει ο χρόνος να μιλήσουμε για τον Νίκο Γκάτσο, πόσο πολύ επηρεάζεται από το δημοτικό τραγούδι και το μοιρολόι, συγκεκριμένα το 174 της συλλογής του Πολίτη «*στου πικραμένου την αυλή ήλιος δεν ανατέλλει*» – Γ' μέρος της *Αμοργού*, αλλά και σε όλη τη συλλογή, όπου χρησιμοποίησε την αρχαία ελληνική παράδοση, αλλά και το δημοτικό τραγούδι, για να θρηνήσει και να επαινέσει της Ελλάδα που τη βλέπει σαν «στοιχειωμένη πριγκίπισσα», σαν «πεθαμένη ανεμώνη», σαν Γκόλφω και τον Έλληνα αγωνιστή σαν άνεμο, σαν Άδωνι, σαν ανεμόμυλο.

Και θα τελειώσουμε κάπως πιο ανάλαφρα. Ο Μάνος Χατζιδάκις είναι ένας ανανεωτής της μουσικής μας που αξιοποίησε τους ήχους της ελληνικής παράδοσης μέσα στις συνθέσεις του και όχι μόνο τους λαϊκούς. Για παράδειγμα το τραγούδι «*Ένα μύθο θα σας πω*» από τη *Λυσιστράτη* του Αριστοφάνη, είναι γραμμένο στον εθνικό μας τσάμικο. Κι ο Διονύσης Σαββόπουλος, πέρα από το ότι έχει μιλήσει πάρα πολλές φορές για την παραδοσιακή μουσική, τα χάλκινα, τις τσαμπούνες και τα και έχει εντάξει στις συνθέσεις του, μας τραγουδάει επίσης σε τσάμικο «*Καλωσόρισες, πουλί μου, λεβεντιά ελληνική μου*», ενώ στον άλλο εθνικό μας χορό, τον συρτό, τραγουδάει «*Σου μιλώ και κοκκινίζεις*» από το

Χρονοποιό. Και φυσικά όλοι μας ξέρουμε το «ας αρχίσουν οι χοροί και θα βρούμε αλλιώςτικά στέκια επαρχιώτικα» που είναι καλαματιανός χορός.

Η μικρή περιήγησή μας αποδεικνύει ότι η τέχνη, γενικά, και η μοντέρνα ποίηση, ειδικά, πέρα από μόδες, σχολές, τεχνοτροπίες κι εποχές, όσο κι αν μεταμορφώνεται σε μοντέρνα, σέρνει μέσα της το βάρος της κληρονομιάς της και αντλεί από την πλούσια δεξαμενή της δημοτικής παράδοσης.

Δείγματα επίδρασης παλαιότερου σε νεότερο είναι και τα παρακάτω ποιήματα:

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης

Η φυγή

«Τ' άλογο! τ' άλογο! Ομέρ Βριόνη.
Το Σούλι εχούμησε και μας πλακώνει.
«Τ' άλογο! τ' άλογο! ακούς, σουρίζουν
ζεστά τα βόλια τους, μας φοβερίζουν.

.....
»Τ' άλογο! τ' άλογο! Ομέρ Βριόνη.
Ο ήλιος έπεσε, νύχτα σιμώνει...
Άστρα, λυτρώστε με' αυτή τη χάρη
ζητάει ο Αλήπασας, πιστό φεγγάρι».

.....
Έτσι ο Αλήπασας κυνηγημένος
μπαίνει στα Γιάννινα σαν πεθαμένος.
Όσο κι αν έζησεν, η φουστανέλα
του Λάμπρου τόστεκε στα μάτια φέλα.

Μανής

Από τον ψευτοπόλεμο του 1897

«Τ' άλογο! τ' άλογο! Επιτελάρχη,
Τρέξε μονάχος σου μέσα στ' αχούρι.
Τ' άλογο! τ' άλογο! Κι αν δεν υπάρχει,
Μουλάρι φέρε μας, φέρε γαϊδούρι.

.....

«Τ' άλογο! τ' άλογο! Επιτελάρχη,
Φέρτο μου γρήγορα γιατί θα σβήσω,
«Τ' άλογο! τ' άλογο! κι αν δεν υπάρχει,
Σκύψε το σβέρκο σου να καβαλήσω!»

Έτσι για τ' άλογα φωνάζαν όλοι,
Οι Αρχιστράτηγοι κι οι Στρατηγοί
Μ' αυτά λογάριαζαν να παν στην Πόλι,
Και τώρα τα 'θελαν για τη φυγή!

Το άλογο του Ομέρ Βρυώνη
(Χατζιδάκι-Γκάτσου, τραγούδι: Μελίνα -Σαββόπουλος)

Τ' άλογο, τ' άλογο, Ομέρ Βρυώνη,
Δες το κορίτσι μου πόσο κρυώνει
Έλα ν' ανέβουμε απόψε στ' άστρα
Για να της φέρουμε χρυσή θερμάστρα
Τ' άλογο, τ' άλογο, Ομέρ Βρυώνη,
Δες το κορίτσι μου πόσο κρυώνει

*

Τ' άλογο, τ' άλογο, Ομέρ Βρυώνη,
Φερ' το τσεκούρι μου και το πριόνι
Και πάμε γρήγορα να κόψω ξύλα
Γιατί έχει σύγκρυο κι ανατριχίλα
Τ' άλογο, τ' άλογο, Ομέρ Βρυώνη,
Δες το κορίτσι μου πόσο κρυώνει

*

Τ' άλογο, Ομέρ Βρυώνη,
τούτο το σύννεφο μ' εξαγριώνει
Και το κορίτσι μου προσμένει πάντα
Μ' ένα θερμόμετρο που λέει σαράντα
Τ' άλογο, τ' άλογο, Ομέρ Βρυώνη,
Δες το κορίτσι μου πόσο κρυώνει